

Presentatie Eindejaarsbijeenkomst Veteranenplatform

Mariëtte Wolf, 15 december 2017

Breek me de bek niet los...

Het kost 3 miljoen... dat is weggegooid geld, en er zijn al zúlke boeken over geschreven

Aldus een veteraan op de vraag wat hij vindt van het nieuwe onderzoek naar de koloniale oorlog in Indonesië in de NOS-uitzending **Een mooi woord voor oorlog** van zaterdag 2 september. Zijn weerstanden tegen het onderzoek zullen door menige veteraan worden gedeeld en zijn maar al te goed te begrijpen.

Het zal je maar gebeuren: je vertrekt vol goeie bedoelingen naar Nederlands-Indië, op een missie die wordt voorgesteld als een simpele hersteloperatie maar een onmogelijke opdracht blijkt te zijn. Je komt terecht in een bloedige koloniale oorlog die niet alleen roemloos wordt verloren, maar ook het leven kost aan bijna 5.000 van je maten. Bij terugkeer is Nederland een kolonie en jij heel wat illusies armer. Maar voorlopig is niemand geïnteresseerd in het verhaal van die verloren oorlog, die lange tijd niet eens als zodanig wordt benoemd. En wanneer die belangstelling er alsnog komt, worden jij en je medestrijders met terugwerkende kracht neergezet als oorlogsmisdadigers en nopen nieuwe inzichten de overheid in 2005 te verklaren dat jullie je in 1947 aan de verkeerde kant van de geschiedenis bevonden.

En nu, 70 jaar na dato, besluit de overheid geld uit te trekken voor een grootschalig onderzoek naar de gewelddadigheden tijdens de koloniale oorlog in Indonesië: geen 3 maar ruim 4 miljoen euro. En dat terwijl er in de tussentijd – zij het pas decennia later en aanvankelijk met veel horten en stoten – inderdaad een flinke stapel publicaties is verschenen.

De vraag is gerechtvaardigd: Is zo'n groot onderzoek werkelijk nodig? Waarom die oude wonden opnieuw openrijten? Wat voegt dit toe aan de bestaande stapel boeken? En hoezo moet de overheid dat subsidiëren?

Het zal u niet zijn ontgaan. Wat de dekolonisatieoorlog betreft is sinds enige tijd sprake van een inhaalslag, met het afgelopen jaar als voorlopig hoogtepunt. Het thema is niet meer weg te denken uit het maatschappelijke debat en vormt voor steeds meer schrijvers een inspiratiebron.

Zo zagen in 2017 diverse – veelal persoonlijke – geschiedenissen het licht. In *Thuis gelooft niemand mij* trekt Maarten Hidskes nauwgezet de gangen na van zijn vader Piet Hidskes in Zuid-Celebes. Ook de derde generatie doet zich inmiddels gelden. Onder hen Ronald Nijboer, die in *Tabé Java, tabé Indië* in de voetsporen treedt van zijn grootvader, oorlogsvrijwilliger Evert-Jan Nijboer, met diens dagboek in zijn hand. De onthutsende roman *De tolk van Java* verscheen weliswaar in 2016, maar pas na de toekenning van de Libris Literatuurprijs dit voorjaar brak mét schrijver Alfred Birney het gruwelijke gezicht van de oorlog door bij een veel groter lezerspubliek.

Die hernieuwde belangstelling voor de dekolonisatie van Nederlands-Indië, weerspiegelt zich ook in de documentaires en tentoonstellingen van de afgelopen jaren. Kenmerkend voor de jongste lichte expositie is de keuze voor een kritische en gelaagde benadering, waarbij het Indonesische verhaal naast het Nederlandse wordt gezet.

Kennelijk is pas nu, 70 jaar later, de tijd rijp voor het zoeken naar antwoorden op vragen die al veel langer leven maar in de meeste families en in het publieke debat zelden werden gesteld. En daarmee ook voor een grootschalig onderzoek naar de omvang, de toepassing en de achtergronden van het geweld dat tijdens de dekolonisatie werd gebruikt.

Vijf jaar geleden bleek dat nog niet het geval. Al in juni 2012 pleitten het Koninklijk Instituut voor Taal- Land en Volkenkunde, het Nederlands Instituut voor Militaire Historie en het NIOD Instituut voor Oorlogs-, Holocaust-, en Genocidestudies, voor een breed onderzoek naar de dekolonisatieoorlog in Indonesië. Aanleiding waren terugkerende berichten in de media over oorlogsmisdaden door Nederlandse militairen, gecombineerd met rechtszaken tegen de Staat der Nederlanden (aangespannen door advocaat Liesbeth Zegveld namens de Stichting Comité Nederlandse Ereschulden van Jeffrey Pondaag) en de daaropvolgende excuses en betalingen van de regering aan de nabestaanden van het Javaanse dorp Rawagede.

Het pleidooi voor nieuw onderzoek ondervond veel weerklank en leidde ook tot Kamervragen, maar aanvankelijk niet tot de gewenste financiële ondersteuning. Daarop besloten de 3 instituten de voorbereidingen voor een gezamenlijk onderzoeksproject te staken maar het onderwerp wel op de eigen agenda te laten staan. Zo verscheen in 2015 het boek **Soldaat in Indonesië** van KITLV-directeur Gert Oostindie, gebaseerd op ruim 700 egodocumenten waarin meer dan 1.000 Nederlandse militairen terugblikken op hun tijd daar en op het extreem geweld van de eigen krijgsmacht.

Dat het Kabinet eind 2016 alsnog besloot geld vrij te maken voor een breed onderzoek naar de gebeurtenissen tijdens de dekolonisatie van Indonesië, heeft veel te maken met de publicatie van het proefschrift van Rémy Limpach eerder dat jaar. In **De brandende kampongs van generaal Spoor** concludeert Limpach dat extreem geweldsgebruik door de Nederlandse krijgsmacht zich niet beperkte tot incidenten, maar van structurele aard was. Tegelijkertijd stelt hij vast dat het merendeel van de militairen zich niet schuldig heeft gemaakt aan oorlogsmisdaden.

Naar aanleiding van Limpachs proefschrift besloot het Kabinet op 2 december 2016 alsnog geld uit te trekken voor een breed opgezet onderzoek naar het geweldsgebruik tijdens de dekolonisatie. Het nieuw onderzoeksvorstel dat de drie instituten daarop indienden werd begin 2017 gehonoreerd met een subsidie van 4,1 miljoen euro.

Direct daarop werd de organisatie opgetuigd en een team samengesteld van 30 medewerkers, onder wie 25 onderzoekers, in leeftijd variërend van begin 20 tot begin 60. Veel van hen zijn al langer werkzaam bij 1 van de 3 instituten en sommigen houden zich al hun halve leven bezig met de geschiedenis van Nederlands-Indië en Indonesië.

Dat geldt overigens niet voor mijzelf. Als mediahistoricus heb ik de dekolonisatie van Nederlands-Indië slechts zijdelings – dat wil zeggen via oude kranten – meegekregen. En als geschiedschrijver van *De Telegraaf* had ik daarbij ook nog eens te maken met een handicap: juist voor de jaren 1945-1949 kon ik de opstelling van *De Telegraaf* niet bestuderen omdat de krant toen niet mocht verschijnen in verband met het uitgevaardigde publicatieverbod. Hoewel ik als programmaleider zelf geen onderzoek doe, ben ik de komende jaren volop in de gelegenheid die kennisachterstand in te halen.

Voor het onderzoeksprogramma zijn de volgende uitgangspunten van kracht:

- Het betreft geen regeringsopdracht maar een onafhankelijk wetenschappelijk onderzoek dat met rijkssubsidie wordt uitgevoerd
- De verantwoordelijkheid voor het gehele onderzoeksprogramma ligt bij de drie instituten.
- Op inhoudelijke gronden zijn 9 deelprojecten geformuleerd, waaronder 1 synthese. De projecten zijn verdeeld op basis van de expertise van de drie afzonderlijke instituten.
- Het onderzoek moet in september 2021 klaar zijn en resulteren in een beknopte synthese en diverse toegankelijke deelstudies, in plaats van een vuistdik eindrapport.
- Om de kwaliteit van het onderzoek te bewaken is een Wetenschappelijke Adviescommissie ingesteld, bestaand uit 9 wetenschappers en inhoudelijk deskundigen uit binnen- en buitenland.
- Het onderzoeksprogramma voorziet in een Maatschappelijke Klankbordgroep Nederland, waarin 7 organisaties zijn vertegenwoordigd, te weten:
 - het Veteranen Platform (vertegenwoordigd door de heren Leen Noordzij en Hans Peters)
 - het Veteranen Instituut
 - de Stichting Herdenking 15 augustus 1945
 - de Stichting Nationaal Indië monument
 - het Indisch Platform
 - de Stichting Pelita
 - en het Nationaal Comité 4 en 5 Mei

Deze Klankbordgroep geeft gevraagd en ongevraagd advies ten aanzien van de uitvoering van de verschillende projectplannen en activiteiten.

Op 1 september is het onderzoek officieel van start gegaan. Twee weken later vond onder grote publieke belangstelling in Pakhuis De Zwijger de kick-off van het programma plaats. Onder het motto 'Overbodig of hard nodig?' gingen onderzoekers van de drie betrokken instituten in gesprek met voor- en tegenstanders over nut en noodzaak van verder onderzoek naar de dekolonisatie-oorlog.

Inmiddels zijn we alweer een kleine vier maanden bezig. Waarmee precies licht ik graag toe aan de hand van de 9 deelprojecten die het onderzoeksprogramma omvat.

1. De Synthese

Het onderzoek moet resulteren in een samenvattende studie waarin de belangrijkste bevindingen en resultaten van de deelonderzoeken samenkomen. Deze synthese wordt geschreven door Gert Oostindie en gepubliceerd in het Nederlands, Indonesisch en het Engels.

2. De Bersiap

Het onderzoek naar de Bersiap behandelt de korte maar hevige periode van geweld aan het begin van de onafhankelijkheidsoorlog en plaatst die in de bredere context van de beginfase van de Indonesische Revolutie. In de laatste maanden van 1945 en het begin van 1946 werden duizenden Europeanen, Indo-Europeanen, Chinezen en andere bevolkingsgroepen die met het Nederlandse koloniale gezag werden vereenzelvigd, slachtoffer van massaal geweld door Indonesische strijdgroepen. De onderzoekers streven naar een grondig en ook kwantificerend onderzoek, met aandacht voor slachtoffers, daders en de organisatie van het geweld. Ook zullen de mogelijke gevolgen van dit geweld en de latere herinnering eraan onderdeel uitmaken van het onderzoek. Voor dit project zullen de betrokken Nederlandse onderzoekers nauw samenwerken met onderzoekers in Indonesië, onder leiding van professor Bambang Purwanto van de Gadjah Mada Universiteit in Yogyakarta

3. De politiek-bestuurlijke context

Het onderzoek naar de politiek-bestuurlijke context heeft vooral betrekking op de politieke besluitvorming tijdens de dekolonisatie. Het onderzoek heeft een Nederlandse en een Nederlands-Indische invalshoek, die bij elkaar komen in het bestuurlijk centrum Batavia. De overkoepelende vraag is: hoe kon in de jaren 1945-1949 een politieke en bestuurlijke cultuur ontstaan waarin grootschalig geweld werd gedoogd of zelfs gestimuleerd?

4. De internationale politieke context

Het is van belang de dekolonisaatieoorlog te bestuderen binnen de internationale politieke context. Hoe reageerde de internationale gemeenschap en hoe probeerde zij de gewelduitoefening door Nederlandse en Indonesische militairen te beïnvloeden? Daarvoor zal een systematische inventarisatie worden uitgevoerd van – veelal niet eerder gebruikte – internationale archiefcollecties in de Verenigde Staten, Engeland, Japan, Australië, en van het Internationale Rode Kruis in Zwitserland.

5. Vergelijkend onderzoek

Voor een beter begrip van de specifieke aard van de oorlog in Indonesië en het daarin toegepaste geweld, moet deze worden afgezet tegen andere dekolonisaatieoorlogen, zoals in Maleisië, Indochina, Algerije en de Britse bezetting van Nederlands-Indië. Voor dit project wordt momenteel een team van 5 internationale onderzoekers samengesteld dat in 2019 enkele maanden zal samenwerken in het Netherlands Institute for Advanced Studies (NIAS) te Amsterdam.

6. Asymmetrische oorlogvoering

In dit project staat het Nederlandse militaire optreden tijdens de dekolonisaatieoorlog centraal. Dat Nederlandse militairen mede in antwoord op Indonesische acties extreem geweld hebben toegepast, staat vast. Maar hoe, in welke situaties en waarom de militairen naar extreme middelen grepen, en hoe er werd omgegaan met het overschrijden van de geldende normen, is minder bekend. Binnen dit project worden daarom drie aspecten van het Nederlandse militaire optreden nader bestudeerd:

- (1) het Nederlandse inlichtingenapparaat
- (2) de inzet van zware wapens (ook wel “technisch geweld” genoemd)
- (3) het militair-justitiële apparaat.

Het onderzoek naar deze drie aspecten moet leiden tot een beter inzicht in de spiraal van geweld die het dekolonisaatieconflict kenmerkte.

7. Regionale studies

De wisselwerking tussen het extreme geweld aan Nederlandse en Indonesische zijde laat zich het beste onderzoeken op regionaal niveau, omdat kan worden ingegaan op de plaatselijke omstandigheden die het geweld bevorderden dan wel matigden. Daarom zal in dit project voor een aantal specifieke delen van de Indonesische archipel worden onderzocht wat het verband was tussen de kracht dan wel zwakte van het lokale gezag en de omvang van de geweldsuitoefening. Voor dit project zullen de betrokken Nederlandse onderzoekers nauw samenwerken met onderzoekers in Indonesië, onder leiding van professor Bambang Purwanto van de Gadjah Mada Universiteit in Yogyakarta. Ook voor dit project zullen de betrokken Nederlandse onderzoekers nauw samenwerken met **onderzoekers in Indonesië**, onder leiding van professor Bambang Purwanto.

8. De maatschappelijke nasleep

Dit project brengt in kaart welke impact de dekolonisaatieoorlog had op de Nederlandse samenleving, waaronder de effecten van repatriëring van grote aantallen Nederlandse en Indische burgers. Ook wordt de ontwikkeling van het naoorlogse politieke en maatschappelijke debat over de oorlog en het massageweld geanalyseerd en de gevoelens hierover onder veteranen, repatrianten, de Indische en

de Molukse gemeenschap. Tevens zal aandacht worden besteed aan de consequenties voor de relatie met Indonesië.

9. Getuigen & tijdgenoten

Het project Getuigen & Tijdgenoten richt zich op het verzamelen van de ervaringen van betrokkenen in Nederland en Indonesië, zowel in de vorm van dagboeken, memoires en andere egodocumenten als in de vorm van interviews en getuigenseminars, zoals **hier** tijdens de kick-off van het Getuigen & Tijdgenotenproject op de Tong Tong Fair in Den Haag, met onder anderen Indië-veteraan Ad Jansen.

Zo wil het project een brug slaan tussen het onderzoeksprogramma en de mensen die tussen 1945 en 1950 in Indonesië verbleven en hun nazaten. Persoonlijke verhalen dragen bij aan een completer beeld van de dekolonisatie. Ook wordt op deze manier een platform gecreëerd, waarop betrokkenen zich gehoord en gezien voelen. Vanzelfsprekend zal nauw worden samengewerkt met instellingen die al langer interviewcollecties beheren, waaronder de collectie *Veteranen Vertellen* van het Veteraneninstituut, die onlangs is voorzien van een geheel vernieuwd zoekstelsel.

Tot zover de opzet van het onderzoek.

Terug naar die terechte vraag: is dit onderzoek werkelijk nodig?

Het zal u vast niet verbazen dat ik mijn presentatie wil besluiten met een volmondig en meervoudig

Ja:

- omdat er de afgelopen jaren veel nieuwe feiten zijn opgedoken, die allerlei nieuwe vragen oproepen
- omdat voor dit onderzoek archieven in binnen- en buitenland zullen worden geraadpleegd die nog niet eerder goed zijn onderzocht
- omdat binnen het onderzoeksprogramma – en dan met name binnen de projecten **Bersiap** en **Regionale Studies** – voor het eerst nauw zal worden samengewerkt met een team van Indonesische onderzoekers, wat niet alleen nieuwe bronnen maar ook nieuwe inzichten en perspectieven zal opleveren.
- omdat de dekolonisatieoorlog volop leeft in het maatschappelijke debat en dit onderzoek ons in staat stelt deze complexe en pijnlijke periode beter te duiden en lessen uit het verleden te trekken.
- omdat dit onderzoek zich allerm minst beperkt tot de aard en omvang van de gewelddadigheden maar deze steeds nadrukkelijk zal plaatsen binnen de bredere context.

Of, zoals oud-generaal Mart de Kruif – vanwege zijn militaire expertise vertegenwoordigd in de Wetenschappelijke Adviescommissie van het onderzoek – het verwoordt in de documentaire *Een mooi woord voor oorlog*:

Het onderzoek is niet iets om bang voor te zijn.

Als het onderzoek alleen maar zou kijken wat er is gebeurd dan zou ik wel wat terughoudendheid kunnen begrijpen. Maar als je goed kunt uitleggen waarom iets is gebeurd en wat de omstandigheden waren waaronder die mensen moesten opereren, dan krijg je veel meer achtergrond.

En dat is precies wat we de komende jaren gaan doen.

Hiermee wil ik mijn presentatie beëindigen, maar niet voordat ik u heb geattendeerd op onze website: **www.ind45-50.nl**

Hier kunt u terecht:

- Voor achtergrondinformatie over het onderzoek en de 9 projecten
- Voor de activiteiten van het project Getuigen & Tijdgenoten
- Voor de namen, toenames en contactgegevens van de betrokken onderzoekers
- Voor nieuws, activiteiten en voor aanmelding voor onze nieuwsbrief, die vanaf januari met enige regelmaat zal verschijnen

Dank voor uw aandacht.